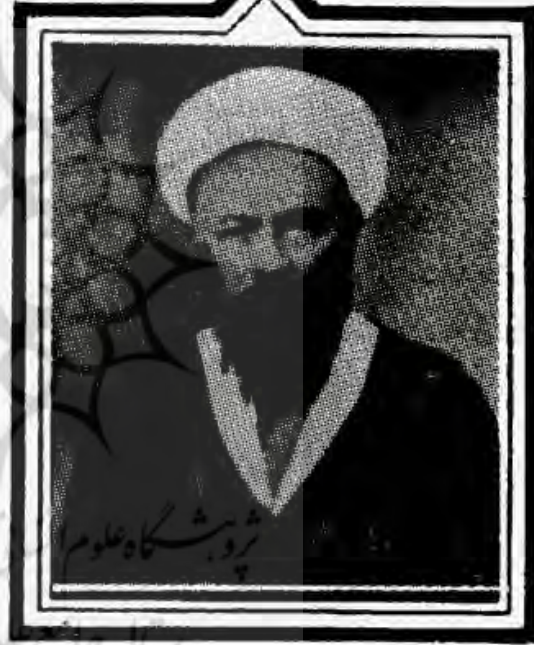


حجرت مبارک

۱۳



مرحوم آية الله حاج ميرزا محمد قمي

معروف به ارباب رضوان الله عليه



او فرزند محمدتقی بیگ معروف به ارباب، در حدود سال ۱۲۷۶ هجری قمری در شهر مقدس قم متولد شد. دوران کودکی را در زادگاهش بسر آورد و در همانجا به تحصیلات ابتدائی پرداخت و سپس مشغول تحصیل علوم دینی شد، دروس سطح را از مدرسان آن روز قم فرا گرفت و برای ادامه تحصیل و درس خارج به عتبات رفته و در سامراء و نجف از محضر آیات عظام مرحوم حاج میرزا محمد حسن شیرازی (میرزای بزرگ) و مرحوم حاج میرزا حبیب الله رشتی و مرحوم آخوند ملا محمد کاظم خراسانی و حاج میرزا حسین نوری استفاده کرد و بعد از آنکه به مدارج عالی علمی نائل آمد و اجتهاد و فقهت وی مسلم و مورد تصدیق اساتید قرار گرفت، آنگاه به شهر قم برگشته و به تدریس و تحقیق و تألیف و انجام امور شرعی پرداخت، حوزه درسی او مرجع استفاده اکابر و مورد تبجیل و تحلیل علمای وقت خود شد.

شاگردان آن مرحوم:

آیه الله حاج میرزا محمد فیض قمی (ره)

خاتم المحدثین مرحوم حاج شیخ عباس قمی

آیه الله حاج میرزا محمد کبیر قمی (ره)

آیه الله حاج شیخ حسن نویسی (ره)

مرحوم آقا میرزا علی محمد باغ پنبه ای قمی

مرحوم حاج شیخ ابوالحسن فقیهی

مرحوم حاج شیخ احمد فقیهی

مرحوم حاج شیخ محمد صادق فقیهی

مرحوم سید محمد صادق طاهری

۱ - از آنجا که صاحب ریحانه الادب من ایشان را هنگام وفات ۶۵ و مؤلف آثار الحجة سال رحلت ایشان را ۱۳۴۱ هجری قمری ذکر کرده اند و در مورد سال تولد آن مرحوم مدرکی در دست نبود، سال فوق با توجه به تاریخهای فوق، تخمین زده شد.



مرحوم آقا میرزا محمد تقی اشراقی فرزند ایشان.
و مرحوم آقا میرزا محمد باقر معروف به ربّانی فرزند دیگر ایشان.

تألیفات و آثار علمی ایشان

الاربعین الحسینیة، این کتاب در سال ۱۳۲۸ تألیف و در سال ۱۳۳۰ در تهران در ۴۴۴ صفحه رقعی چاپ شده است.

داستان تألیف این کتاب ارزنده به این صورت نقل شده است: از مرحوم حاج میرزا حسین نوری صاحب مستدک الوسائل می خواهند که بحار الانوار را برای چاپ، مقابله و تصحیح کند ایشان می گویند به سراغ آقا میرزا محمد قمی بروید و چون به ایشان مراجعه می کنند می پذیرد ولی در اثر انجام این کار بسیار سنگین و طولانی و پر زحمت، بینایی چشم خود را از دست می دهد، در این تاریخ نذر می کند که اگر خداوند او را شفاء داده و بینائی چشمش برگردد کتاب اربعین را بنویسد که خداوند او را شفاء داده و ایشان هم این کتاب گرانقدر را تألیف می کنند.

این کتاب شرح چهل حدیث است و در آغاز حدیث اول، سلسله سند خود را از مرحوم حاجی نوری که شیخ اجازه او بود تا امام معصوم علیه السلام یاد می کند. امید است به همت آقا زاده ایشان حجة الاسلام والمسلمین حاج آقا سعید اشراقی. این کتاب به سبک روز، تجدید چاپ و مورد استفاده فضلاء قرار گیرد.

۲- شرح کتاب بیان شهید اول که یکی از کتابهای فقهی معروف است.

۳- شرح قصیده عینیة سید اسماعیل حمیری (لام عمرو:)

۴- رساله ای در ردّ فرقه ضالّه بابیه. مع علوم انسانی

۵- حواشی بر دوره کتاب جواهر الکلام.

۶- دیوان اشعار در مرثیه امام حسین علیه السلام و غیره.

۷- حواشی بر بسیاری از کتابهای علمی.

۸- از آثار علمی ایشان همانطور که در بالا اشاره شد تصحیح و مقابله بحار الانوار چاپ کمپانی است، البته چند نفر از علمای بزرگ در تصحیح دوره بحار همکاری داشته اند که یکی از آنها مرحوم حاج میرزا محمد قمی است.



در پایان جلد سیزدهم بحار می خوانیم:

قد جاء هذا السفر الشريف منطبعا مطبوعاً ومصححاً مقبولاً حسبما امره عمدة الاعيان والاعاظم الحاج محمدحسن الاصفهانی امين دارالضرب بعدما بذل سيدنا الجليل والعالم النبيل الميرزا محمد خليل الموسوی برهته من دهره في اصلاح هذا الامر وتيسير اسبابه وصرف الهم في التصحيح، وهذا الجزء كاغلب اجزاء الكتاب تصحيح العبد الاثم المستمسك بعري رواة الاخبار، الميرزا محمد القمي.

۹ - ديگر از آثار علمی ایشان، تصحيح كتاب غيبت نعمانی است که در سال ۱۳۱۸ چاپ شده است، در پایان نسخه چاپی آمده است: قد بلغ قبلا وتصحيحاً على نسخ معتمدة... وحرره بيمناه الوازرة محمد القمي ۱۳۱۷.

۱۰ - تصحيح كتاب اثبات الوصية مسعودی که در سال ۱۳۲۰ چاپ شده است.

۱۱ - تصحيح نسخه كثرالعرفان فاضل مقداد که در چاپ جديد آن از اين نسخه استفاده شده است.

۱۲ - استنساخ و مقابله و تصحيح كتابهای ديگر که هر کدام یکی از آثار علمی ایشان به شمار می آید و در کتابخانه ها محفوظ است، از جمله منهاج النجاة فيض کاشانی به خط مرحوم قمي با حواشی از ایشان در کتابخانه آية الله مرعشی قم موجود است.

در راه تأسيس حوزه علميه قم

یکی از آثار و باقیات صالحات این مرد بزرگ کمک قابل توجه ایشان به تأسيس حوزه علميه قم است، در كتاب «آثار الحجج» آمده است: از کسانی که در تأسيس حوزه، سهم به سزائی دارند مرحوم حجة الاسلام والمسلمين آقای حاج ميرزا محمد ارباب است که بسيار ساعی و مصّر بودند در توقف مرحوم آية الله حائری در قم.

بنابراین باید گفت: آن مرحوم از کسانی است که در ثواب این بنيان علمی و دينی تا قيامت سهم و شريك می باشد.

ستایش علماء از آن مرحوم:

مرحوم محدث قمي که از شاگردان او بوده است در كتاب فوائد الرضوية از استاد خود

چنین یاد می کند:

«شیخنا العالم الفاضل الفقيه المحدث الحكيم المتكلم، الشاعر
المنشی الادیب الاریب حسن المحاضرة، جيد التقرير والتحریر جامع
المعقول والمنقول ادام الله بقاه... وكان حفظه الله تعالى كمحمد بن
احمد بن عبدالله البصری الملقب بالمفجع المعروف بكثرة بكائه
وتفجعه على اهل البيت عليهم السلام...»^۱

مؤلف ریحانة الادب نیز در حق ایشان چنین نوشته است:

«حاج میرزا محمد - مجتهد قمی - معروف به ارباب، از اکابر
علمای امامیه قرن حاضر، چهاردهم هجرت می باشد که در اوائل
جوانی از قم به عتبات رفت، در حوزه درسی میرزای شیرازی، حاج
میرزا محمدحسن و حاج میرزا حبیب الله رشتی و آخوند خراسانی حاضر
و مراتب علوم دینی را تکمیل نمود تا آنکه اجتهاد و فقاہت وی مسلم و
مورد تصدیق اساتید و حوزه درسی او مرجع استفاده اکابر و مورد تبجیل
تمامی علمای وقت خود شد و تمامی اوقات او در تدریس و حکومت
شرعی و ترویج دین مصروف بود، در اعمال و وظائف نهی از منکر، قلبی
قوی داشته و اهتمام تمام به کار می برد...»^۲

و صاحب کتاب تحفة الفاطمیین درباره ایشان می گوید:

مرحوم میرزا محمد ارباب صاحب کتاب «اربعین الحسینیة» از آیات
الهیة و از براهین قاطعه طریقه حقه جعفریة در فقاہت و اجتهاد مقامی
بسیار بلند و رتبه ای بس ارجمند داشت، به مقام بزرگواری و بسط ید
و انفاذ حکم و قبول عامه که داشت، کمتر کسی رسیده است، در حفظ
و حمایت شریعت مصطفوی دقیقه ای فرو نگذاشت و در این باب اقدام
و اهتمام او را دیگری نداشت... در نهی از منکر و منع اهل فجور

۱ - فوائد الرضویة ج ۲/۲، ۶۰۲.

۲ - ریحانه ج ۴/۴، ۴۸۹.



قلبی قوی داشت و در حفظ حدود شرعیہ دقیقہ ای فرو نگذاشت و...»^۱
مرحوم آیة الله حاج آقا محسن اراکی برای زیارت به قم می آیند و در قم از مرحوم ارباب
دیدن می کنند یکی از حضار مجلس از مرحوم اراکی می پرسد اینکه معروف است در قم جای
پای جبرئیل است یعنی چه؟
ایشان رو به مرحوم ارباب کرده و می گوید: یعنی ایشان.

فرزندان آن مرحوم:

از آن مرحوم فرزندان به جای ماند که هر کدام به سهم خود خدماتی به اسلام و مسلمین
انجام داده اند که در ذیل اسامی آنان یاد می شود.

۱ - مرحوم آقا میرزا محمد باقر ربّانی که از شاگردان والد خود و مرحوم حاج شیخ
عبدالکریم حائری بود، او مردی عالم و سخنور بود و در اواخر عمر در یکی از مساجد تهران
اقامه جماعت می کرد.

۲ - مرحوم آقا میرزا محمد تقی اشراقی متولد ۱۳۱۳ که از مدرسین حوزه علمیه قم و نیز
استاد سخن، و سخنوری توانا بودند، از تألیفات ایشان تفسیر سورة یوسف و تفسیر سورة اعلی و
سورة ن والقلم، چاپ شده است. ایشان در سال ۱۳۶۸ قمری مرحوم و در مسجد بالا سر حرم
حضرت معصومه (س) دفن شدند. شرح حال ایشان در کتابهای آثار الحجة و گنجینه دانشمندان
و مؤلفین کتب چاپی و کتاب الوقایع والحوادث و غیره آمده است.

در اینجا لازم است از مرحوم حجة الاسلام والمسلمین حاج آقا شهاب الدین اشراقی فرزند
آقا میرزا محمد تقی اشراقی و داماد معظم حضرت آیة الله العظمی امام خمینی دامت برکاته و
مؤلف تفسیر گرانقدر سخن حق و.. یادی کرده و برای ایشان طلب رحمت و مغفرت نماییم.

۳ - حجة الاسلام مرحوم آقا میرزا محسن اشراقی که از وعاظ قم بودند.

۴ - حجة الاسلام مرحوم آقا محمد اشراقی که از اهل علم و به خدمات فرهنگی اشتغال
داشتند.

۵ - مرحوم آقا صالح اشراقی

۱ - آثار الحجة ج ۲۲۱/۱ به نقل از تحفة الفاطمین.



۶ - و بالاخره تنها یادگار بازمانده از ایشان حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای حاج آقا سعید اشراقی متولد ۱۲۹۷ هجری شمسی که از وعاظ طراز اول قم می باشد و در مسجد سیدان قم که توسط خود ایشان تجدید بنا شده، اقامه جماعت می کنند.

سجایای اخلاقی:

یکی از ویژگیهای شاخص آن مرحوم، مهربانی و کمک به مردم بود. مهربانی و محبت ایشان به مردم به حدی بود که حتی مجرمین و متخلفین آن زمان به خود اجازه می دادند، به او پناهنده شوند و در منزلش «بست» بنشینند و هر کس در منزل آن مرحوم به بست می نشست در امان بود.

در تفقد از سادات فوق العاده کوشا بود و به وضع محرومان و مستمندان رسیدگی می کرد. تواضع و تقوای او به حدی بود که اصحاب ائمة طاهرین (ع) و پرورش یافتگان مکتب اسلام را به یاد می آورد.

خوش محفل و خوش برخورد بود و معاصران خود را می ستود و در تعظیم و بزرگداشت آنان کوتاهی نمی کرد.

خلوص و صداقت ایشان را از این داستان به خوبی می توان دریافت: ایشان در اولین روزهای که مرحوم آیت الله العظمی حائری به تدریس پرداخته بودند، رو به شاگردان حوزه درسی خود کرده و می فرماید: ما سالها «اهم و مهم» را به شما درس می دادیم، در حال حاضر، حضور در درس آیه الله حائری «اهم» است، برخیزید و در درس ایشان حاضر شوید، همه می روند فقط دو تن از فرزندانش (مرحوم میرزا محمد تقی و مرحوم میرزا محمد باقر) می مانند که می خواهند از محضر پدر بهره ببرند، ولیکن معظم له از آنان نیز می خواهد که از درس آیه الله حائری استفاده کنند.

در امر به معروف و نهی از منکر قاطع بود، نقل می کنند که در آن زمان بعضی از اطرافیان متولی باشی^۱ - که از با نفوذترین شخصیتهای آن زمان قم بود - متعرض زن شوهرداری می شود! خبر به آن مرحوم می رسد، متأثر شده نامه ای به رئیس نظمیة قم می نویسد

۱ - البته خود ایشان از این امور مبری بوده است.



که متهم را دستگیر کنند آنها می گویند بخاطر انتساب متهم به متولی باشی معذوریم! معظم له با شنیدن این جواب متأثر شده و می گوید: در شهری که بر چنین مجرمی نتوان حد جاری کرد، جای ماندن نیست و حرکت می کنند تا از شهر خارج شوند، مردم نیز بدنبال او حرکت می کنند و غوغای عجیبی در شهر بوجود می آید: فرماندار وقت به مرحوم آیت الله آقا حسن حرم پناهی که از وایستگان ایشان بودند متوسل می شود و ایشان از مرحوم ارباب تقاضا می کند که به منزل او بروند تا اگر بناست از شهر خارج شوند به اتفاق هم خارج گردند. مرحوم ارباب به منزل ایشان می رود، رؤسای دوائر دولتی و بزرگان شهر که متوجه وخامت اوضاع بودند در آن جا جمع شده تقاضا می کنند که معظم له از این تصمیم عدول کرده و آنان در اجرای فرمایشات ایشان آماده هستند و بدین ترتیب متهم دستگیر و در چهار سوق بازار قم که محل رفت و آمد مردم بود حد می خورد. و در مورد سائر ویژگیهای ایشان نوشته اند:

متهجد بود و در سفر و حضر، تهجدش ترک نمی گشت و به امام حسین (ع) و ائمه معصومین (ع) عشق می ورزید و در شهادت آن بزرگواران شدیداً و بلندبلند گریه می کرد، و خودشان در دهه عاشورا و روز آخر ماه صفر و ۲۵ رجب - مصادف با شهادت موسی بن جعفر (ع) - در مسجد بالا سر منبر می رفتند و از این طریق عشق و ارادت خود را به ائمه اطهار (ع) به منصه ظهور می رساند.

نمونه ای از تدبیر سیاسی آن مرحوم:

در جنگ بین الملل اول که روسها وارد ایران شدند آن مرحوم با کیاست و زرنگی خاصی برای جلوگیری از افساد و خسارت روسها علیه رضم مخالفت برخی، با «باراتف» - فرمانده روسها - ملاقات کرده و برای تشویق و بازداشتن او از ورود به قم فرمود: چرا می خواهید روابط مردم ما را با خودتان خراب کنید، مردم ما وقتی به بازار برای خرید جنس می روند می گویند ما مصنوعات ساخت روسیه را می خواهیم و... باراتف که از این برخورد لذت برده بود اظهار داشت که من تاکنون با هیچ کشیشی که چنین منطقی برخورد کرده باشد، مواجه نشده‌ام، و رو به مرحوم ارباب کرده و گفته بود من در خلعت شما هستم هر دستوری داشته باشید اجرا می کنم و ایشان اضافه می کنند که شهر ما یک شهر مذهبی است اگر قشون شما



با موزیک و... بخوانند و این شهر شوند بافت مذهبی شهر بهم می خورد، شما به شهر وارد نشوید من از دلها می خواهم که اجناس مورد نیاز شما را تهیه و در خارج از شهر به شما تحویل دهند و آنها هم به این درخواست عمل کرده و وارد شهر قم نمی شوند^۱.

نمونه اشعار ایشان:

مرحوم آیه الله ارباب طبعی سرشار و ذوقی سلیم داشت به عربی و فارسی اشعار زیبایی می سرود که زیبایی لفظ و معنای اشعار او آنقدر زیاد و جالب و جاذب بود که برخی از سروده های او نقل مجلس و عاظم و اهل منبر شده است.

از جمله اشعار معروف او در توسل به حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف قصیده زیر است:

گوارا عیش بادا بر جوانان
که مرغی در قفس افتاده نالان
چه صیادی غزال اندر بیابان
نه در سر شوق باغ و مرغزاران
بنفشه زار طرف جویباران
دهان غنچه لعل گل معذاران
می تلخ لب شیرین زبانان
خوش است اما برای شاد کامان
کجا سودی برد از لاله زاران
بگیرم همچو ابر اندر بهاران
بنه امید رسند امیدواران
پدیدار آید اندر بزم یاران
ببارد ابر رحمت آب باران

ز پیری شکوه ها دارم فراوان
چنان افرده دل پژمرده حالم
مرا تیر حوادث کرد بی تاب
نبویم گل نجویم طاق سنبل
صفای باغ راغ آب جاری
نسیم صبح صوت عندلیبان
سواد زلف خط خال مشکین
شراب شمع نقل عیش مستی
دلی کوسوزد از داغ جدائی
همی خواهم که اندر کنج عزلت
چه خوش باشد که بعد از انتظاری
جمال الله شود از غیب طالع
دعد از قرن قدرت نفیخته صور

۱ - بخش مربوط به سجایای اخلاقی ایشان از بیانات فرزند آن مرحوم، حجة الاسلام والمسلمین جناب حاج آقا سعید اشراقی استفاده شد.



چشند آب حیاتی تشنه کامان
کنند پرواز اندر شاخساران
خلیل داوودم قربان جانان
منم پیغمبر آخر زمانان
خدایا در رسان خورشید تابان
که خستند از تعب آئینه داران
ز سالوسی این گندم نمایان
خدا را سوی ما رو کن شتابان
گرفتار شکنج روزگاران
بکش وانگه بکش فرعون وهامان
ز جا خیزای پناه بی پناهان
بکن خونخواهی از خون نیاکان
سرپر خون زدست نیزه داران
بکش تیر از گلوی شیرخواران
دگر جمی نماند از شه سواران
جدا کردند از تن ساریانان

اگر اسکنند دوران بیاید
به آواز (اناالحق) مرغ توحید
همی گوید منم آدم منم نوح
منم موسی منم عیسی بن مریم
جهان شد تیره چون شبهای تاریک
توای جام جهان رخساره بنما
جهان ویران ز جور جوفروشان
تو مرآت نکوئی خدائی
به بین ما را اسیر بند کفار
تو موسی وار شمشیر خدائی
توای عدل خدا کن دادخواهی
برون کن ز استین دست خدا را
قدم در کربلا بگذار و بستان
توای دست خدا از شصت قدرت
خبرداری که از سم ستوران
شنیدستی چسان دست خدا را

وفات و مدفن:

ایشان پس از عمری خدمت به اسلام و مسلمین و کوشش در راه احیاء دین و آثار رسول خدا (ص) و ائمه طاهرین علیهم السلام در سال ۱۳۴۱ هجری قمری دارقانی را وداع گفت و به سرای باقی شتافت.

هنگام مرگ بیش از پنج روز در بستر کسالت نخواستید و روزهای آخر عمرش یکی از متدینین و محترمین به منزل ایشان می آید و می گوید: شب گذشته در خواب دیدم که نامه شما مهور به دوازده مهر شد، ایشان با شنیدن این خبر خوشحال شده و بعد از مدتی کوتاه به دیدار یار می رود رحمة الله علیه و رضوانه و غفرانه.

در فوت ایشان مرحوم آية الله العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری بسیار متأثر شده و در تسلیت فرزندان آن مرحوم فرمودند: نه تنها شما یتیم شدید بلکه برادری هم از دست من رفته است.



آن مرحوم در قبرستان معروف به شیخان مدفون گردید و مرقدش مورد توجه اهل علم و معرفت قرار گرفت، رحمت خدا ارزانی روح پاکش باد.

مدارک این مقاله

- ۱- فوائد الرضویه محدث قمی ۶۰۲/۲.
- ۲- ریحانة الادب خیابانی ۴۸۹/۴.
- ۳- هدیه الرازی تهرانی: ۱۴۲.
- ۴- آثار الحجّة ۱/۲۳۰ و ۱۳۵ و ۱۶.
- ۵- گنجینه دانشمندان ۱/۱۵۰.
- ۶- مؤلفین کتب چاپی ۷۷۸/۵ و ۲۴۵/۲.
- ۷- بحارج ۵۱ ص ۳۸۲.
- ۸- اربعین الحسینیة چاپ سنگی.
- ۹- الذریعه تهرانی ۱/۴۲۵.
- ۱۰- تاریخ قم: ۲۷۹.
- ۱۱- مختار البلاد ناصر الشریعه: ۲۷۴.
- ۱۲- تحفه الفاطمیین ج ۱.
- ۱۳- مطالبی که حجة الاسلام والمسلمین حاج آقا سعید اشراقی فرمودند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علم انسانی

